

The Survey and Analysis Study of Trantextuality Relationships in Raziq Faani's Poems

Mohammad Daneshgar*

Reza Chehreghani**

Abstract

Trantextuality is one of the most important approaches in humanities studies and literary criticism, which deals with the effects and communication of texts and studies, and examines co-presence relationships and overlaps of literary works. According to the theory of transtextuality, no text is created without borrowing from previous texts. These two types of texts, which are called pre-text and hypertext respectively, have different Trantextualité relationships. To put it better, all elements of the pre-text can be changed and transformed in the hypertext, so that new texts emerge from them. For this reason, the current research, based on the theory of Gérard Genette's transtextuality, and relying on statistical data in a descriptive-analytical way, examines and analyzes the quality and quantity of the influence of Raziq Faani among previous poets. The findings of this research show that under the influence of the predecessors of Persian poetry, Raziq Faani wrote the forms of Ghazal, Masnavi, Qaseedah, Makhmas, and Ghazal-Masnavi. In these formats, he has written romantic, social, critical, Resistance, didactical, and mystical themes based on intertextuality, paratextuality, and Architextuality. Faani created these poetic forms according to the poems of Abu Salik Gorgani, Rudaki, Ferdowsi, Jalāl

* Assistant Professor, Department of Dari Language and Literature, Faculty of Education, Jawzjan University, Jawzjan, Afghanistan (Corresponding Author), mohammad.daneshgar@ju.edu.af,
ORCID: 0000-0002-4266-437X

** Associate Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature & Humanities, Imam Khomeini International University (IKIU), Qazvin, Iran, chehreghani@hum.ikiu.ac.ir,
ORCID: 0000-0002-8060-3842

Date received: 04/02/2024, Date of acceptance: 23/05/2024

al-Dīn Muḥammad Rūmī, Hafez, Bedil, Moshtagh Esfahani, Yaghma-ye Jandaqi, Shater Abbas Sabouhi, Ismael Balkhi, and Simin Behbahani. Among these, Faani has paid the most attention to the poems of Mowlavi and Hafez, and has been influenced by the poems of them in a systematic way based on the relationships between hypertextuality, paratextuality, and intertextuality.

Keywords: Afghanistan's contemporary poetry, Razaq Faani, transtextuality, Gérard Genette.

Introduction

Raziq Faani is one of Afghanistan's prominent contemporary poets, who, with the help of high formal and content values, has dealt with social criticism, reflecting personal feelings and describing human-social issues. He has expressed romantic, social, mystical, didactical, and resistance themes in the form of Ghazal, Qaseede, Masnavi, Qatae, Robaa'i, Chaharpare, Ghazal Masnavi, and Nima'i. Even though Faani has a complete command over the rules of classical and seminal poetry and is well acquainted with different aspects of Persian poetry and literary traditions. But his poetry and personality have remained unknown to Iranian literary lovers and researchiss and have received less attention in this country. For this reason, with the aim of analyzing the transtextual relationships of Razagh Faani's poems, the present research investigates the influence of the form and content of the predecessors' poetry on Faani's poem, and by using Genette's transtextuality theory, she studies and examines Faani's inspiration from the pioneers of Persian poetry. Thisfore, this research tries to get detailed answers to the following questions:

1. Which classical and contemporary poets of Persian poetry influenced Raziq Faani?
2. Transtextual relationships in Faani's poem are based on which types of transtextuality are established?
3. Faani has often followed which poets in a systematic manner in his artistic creations?

Review

Raziq Faani is one of the prominent figures of Afghanistan's contemporary poetry, who often pays attention to the basic features of romanticism and his sonnets are aesthetically prominent. Affection in Faani's poems mostly carries political and

social concepts and sometimes the sadness of migration and displacement is added to these concepts and makes the content of his poems rich. Because Faani has a good ability in lyric writing, literary industries have been skillfully used in his poem and have increased their beauty.

Generically, Faani's poems are written with simple and intimate words, and this simplicity and intimacy are accompanied by effect of speech, elegance of language, moderate modernity, and fluid emotions. Also, the horizontal axis and the syntactic structure of most of Faani's poems are created by breaking the norms and this feature is prominent in some of his sonnets and half-lengths, which has increased the quality of the inner music of Faani's poetry. Faani paid attention to different poets in composing poems and was influenced by Abu Salik Gorgani, Rudaki, Ferdowsi, Molavi, Hafez, Bedil, Moshtagh Esfahani, Yaghma-ye Jandaqi, Shater Abbas Sabouhi, Ismael Balkhi, and Simin Behbahani based on different types of transtextuality relationships.

Conclusion

Faani is one of the prominent poets of Afghanistan's contemporary poetry, who has reflected romantic, social, critical, resistance, didactical, and mystical themes in the forms of Ghazal, Masnavi, Qaseede, Robaa'i, Chaharpare, Makhmas, and Nimaa'I. For this reason, the findings of the current research on the topic of "The Survey and Analysis Study of Transtextuality Relationships in Raziq Faani's Poems" are as follows:

1. Faani paid attention to the writing of ten ghazals, three masnavis, two qaseedes, and one makhmas in the poems of Abu Salik Gorgan, Rudaki, Ferdowsi, Molavi, Hafez, Bedil, Moshtagh Esfahani, Yaghma-ye Jandaqi, Shater Abbas Sabouhi, Ismael Balkhi, and Simin Behbahani based on the relationship types of intertextual, paratextual, and architextual.

2. He wrote one qaseedeh based on the inspiration of Abu Salik; one masnavi with influence from Rudaki's Kalila and Demna; one Masnawi epic by imitating of Ferdowsi; two Masnawis, one qaseede and a Ghazal influenced by Masnavi of Mawlavi and his Ghazals; one ghazal masnavi and three ghazals according to Hafez's ghazals; two ghazals according to Bedil's ghazals; one Makhams according to Moshtagh Esfahani's poems; one ghazal with the influence of Yaghma-ye Jandaqi's poems. He wrote one ghazal with the inspiration of Shater Abbas Sabouhi

one ghazal by imitating poem of Ismael Balkhi, and one qaseedeh with the influence of Simin Behbahani.

3. Faani paid more attention to Molavi and Hafez and was systematically influenced by these two poets based on the types of intertextuality, architextuality, and paratextuality.

Bibliography

- Azar, Esmaeel. (2016). "An Analysis of Genette's Intertextuality Theories". *Journal of Literary Criticism and Stylistics Research*. 7(13), 11-31. (In Persian).
- Balkhi, Ismael. (2009). *Devan-e Allamahi-e Balkhi*. Kabul: Omid Press. (In Persian).
- Balkhi, Jalal al-Din Muhammad. (2008). *Masnavi-ye Ma'navi*. With the Correction of Badiozzaman Forouzanfar, Tehran: Aqil Press. (In Persian).
- Behbahani, Simin. (2018). *Poem Collection*. 10th Edition, Tehran: Negah Press. (In Persian).
- Bedil Dehlavi, Abdul Qadir. (2002). *The Generalities Diwan of Maulana Bidel Dehlavi*. With the Correction of Khal Muhammad Khasta & Khalilullah Khalili, With the Efforts of Hossein Ahi, 4th Edition, Tehran: Foroghi Press. (In Persian).
- Daneshgar, Mohammad & Co-workers. (2022). "Revisiting the Role and Function of Mythical Figures in Afghanistan Resistance Poetry (A Case Study of Wasef Bakhtari's Poems Based on Gérard Genette's Theory)". *Journal of Resistance Literature Faculty of Literature and Humanities Shahid Bahonar University of Kerman*. 14(26), 131-152. (In Persian).
- Ezhiye, Taqi & Qaderi, Fateme. (2021). "Rhetorical Analysis of Verse 17 of Surah Anfal Using the Intertextuality Approach: The Cases of Sharh al-Ta'arof and Mersad al-'ibad". *Journal of Literary Arts*. 13(34), 59-76. (In Persian).
- Faani, Raziq. (2016). *Raziq Faani's Poem collection*. By the Effort of Hafiz Shariati Sahar, Kabul: Amiri Press. (In Persian).
- Ferdowsi, Abolghasem. (2021). *Shahnameh based on Moscow's Version*. 5th Edition, Tehran: Nik Farjam Press. (In Persian).
- Forouzanfar, Badiozzaman. (2008). *Sokhan Va Sokhanvaran*. Tehran: Zavar Press. (In Persian).
- Fouladi, Alireza. (2019). "Life and Personality of Shater Abbas-e Sabouhi". *Journal of Kavoshnameh in Persian Language and Literature*. 20(40), 71-95. (In Persian).
- Hadi, Nabi. (1997). *Abdul-Qādir Bedil*, Tehran: Ghatreh Press. (In Persian).
- Hanifi, Maisam & Sirat, Rahmatullah. (2022). "Stylistics of Raziq Fani's poems". *Journal of the Stylistic of Persian Poem and Prose*. 15(72). 167- 186. (In Persian).
- Istilami, Muhammad. (2003). *Darsnami-e Hafez; Criticism and Description of Khwajeh Shamsuddin Muhammad Hafez's Ghals*. Tehran: Negah Press. (In Persian).
- Jafarian, Muhammad Hossein. (1991). "Az Faraz-e Hindu Kush". *Kayhan farhangi*. 8(8), 36-39. (In Persian).

129 Abstract

- Lazard, Gilbert. (1982). *Les Premiers Poetes Persana*. With Correction, Counteraction, Translation and Introduction by Gilbert Lazard, Tehran: Institut Français de Recherche en Iran. (In Persian).
- Majidinia, Mahboubeh & ASHmadidaran, Aliakbar. (2019). "Criticizing and Analyzing Correction Moshtaq- e Isfahani Divan". *Journal of Poetry Studies (Bostan Adab)*. 11(3), 129-148. (In Persian).
- Mavlavi, Jalāl al-Dīn Muḥammad. (2008). *Shams's Generalities*. Badiozzaman Forouzanfar's Correction. 4th Edition, Fourth Volume, Tehran: Amir Kabir. (In persian).
- Moshtagh Esfahani, Mir Sayyid Ali. (1941). *Divan-e Ghazalyat Va Robaeyat-e Moshtagh*. by Hossein Makki's Effort, Tehran: Moruvaj Bookstore. (In Persian).
- Namvar Motlaq, Bahman. (2021). *An Introduction to Intertextuality*. 2th Edition, Tehran: Sokhan Press. (In Persian).
- Namvar Motlaq, Bahman. (2016). *Intertextuality; From Structuralism to Postmodernism*. Tehran: Sokhan Press. (In Persian).
- Namvar Motlaq, Bahman. (2008). *Transtextuality; the Study of the Relationships of a Text with other Texts*. *Journal of humanities (Shahid Beheshti University)*. (56), 83-98. (In Persian).
- Qawim, Abdul Qayum. (2008). *A Review of Contemporary Dari Poetry*. 2th Edition, Kabul: Saeid Press. (In Persian).
- Rastegar, Alishir. (2018). *The Pioneers of the Renewal Dari Poetry in Afghanistan*. 1th Edition, Kabul: Afghanistan Science Academy. (In Persian).
- Reza-ye, Mansora & Damavandi, Mojtaba. (2015). "Investigating the Structure and Rhetoric of Yaghma-ye Jandaqi's Ashurai Laments (1196- 1276 AH)". *A Quarterly for Shi's Studies*. 13(51), 119- 135. (In Persian).
- Rudaki Samarkandi, Abū Abdullah Jafar. (2015). *Rudaki Samarkandi's Poems Generalities*. by the Efforts of Sadri Saadirov and Usman Karimov, Kabul: Qurtube Press. (In Persian).
- Sabghi, Ali. (2013). *Comparative Study of Three-Dimensional Intertextuality of Gennete and Parts of Islamic Rhetoric Theory*. *Literary Research*. 9(38), 59-72. (In Persian).
- Sabouhi, Shater Abbas. (No Date). *Divan-e Ghazliat-e Shater Abbas Sabouhi*. Tehran: Muhammad Hasan Elmi's Bookstore. (In Persian).
- Salamat baveil, Latifa. (2018). "Intertextuality of the Quranic Verses and Hadiths in Ghazaliyat-e Shams". *Journals of Religious Research*. 17(36), 33-61. (In Persian).
- Shahir, Sayyed Hashem & Chehregan, Reza. (2021). "A Study of the Literary Tradition of 'Esteqbal' in Vaseel Kaboli's Poem". *Journal of Literary Arts*. 13(3), 105-124. (In Persian).
- Shariati Sahar, Hafiz. (2011). *A look at the Collection of Hazrat-e Raziq Faani's Poems* by Raziq Faani. 2th Edition, Kabul: Amiri Press. (In Persian).
- Sharifiyan, Mehdi & Pooyandeh Poor, Azam. (2008). "The Mind and Language of Simin Behbahani". *Journal of Paik-e Noor*. 8(2), 151-163. (In Parsian).
- Yaghma-ye Jandaqi, Abolhassan. (1960). *The Generalities of Yaghma-ye Jandaqi*. Tehran: [No Publisher]. (In Persian).

Zolghadr, Mahboubeh & Co-workers. (2019). Intertextual Analysis of Telemities in Mohammad Kazem Kazemi's Poetry. *Journal of Kavoshname in Persian Language and Literature*. 20(41), 195- 219. (In Persian).

بررسی و تحلیل روابط ترامتنی در اشعار رازق فانی

محمد دانشگر*

رضا چهرقانی**

چکیده

ترامنتیت از مهم‌ترین رویکردها در مطالعات علوم انسانی و نقد ادبی است که به تأثیرات و ارتباطات متون می‌پردازد و روابط هم‌حضور و برگرفتگی آثار ادبی را مطالعه و بررسی می‌کند. براساس نظریه ترامنتیت، هیچ متنی بدون وام‌گیری از متن‌های پیشین خلق نمی‌شود. این دوگونه متن که به ترتیب پیش‌متن و بیش‌متن نامیده می‌شود، روابط گوناگون ترامنتی دارد. به بیانی بهتر، همه عناصر پیش‌متن می‌تواند در بیش‌متن دست‌خوش تغییر و دگرگونی شود، تا متن‌هایی تازه از دل آن‌ها پدیدار گردد. به همین دلیل، پژوهش حاضر بر اساس نظریه ترامنتیت ژرار ژنت، با تکیه بر داده‌های آماری به گونه توصیفی-تحلیلی، کیفیت و کمیت تأثیرپذیری رازق فانی از شاعران پیشین را بررسی و تحلیل می‌کند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که فانی قالب‌های غزل، مثنوی، قصیده، مخمس و غزل‌مثنوی، و درونمایه‌های عاشقانه، اجتماعی، انتقادی، پایداری، تعلیمی و عرفانی را بر اساس گونه‌های روابط بینامتنیت، پیرامنتیت و سرمنتیت، با توجه به اشعار ابوسلیک گرگانی، فردوسی، مولوی، حافظ، بیدل، مشتاق اصفهانی، یغمای جندقی، شاطرعباس صبوخی، سیداسماعیل بلخی و سیمین بهبهانی خلق کرده‌است. از این میان، فانی بیش‌ترین توجه را به اشعار مولوی و حافظ داشته و به گونه نظام‌مند براساس رابطه‌های سرمنتیت، پیرامنتیت و بینامتنیت از اشعار مولوی و حافظ تأثیر پذیرفته‌است.

* استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دری، دانشکده تعلیم و تربیه، دانشگاه جوزجان، جوزجان، افغانستان
(نویسنده مسئول)، mohammad.daneshgar@ju.edu.af, ORCID: 0000-0002-4266-437X.

** دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران، chehrehghani@hum.ikiu.ac.ir, ORCID: 0000-0002-8060-3842

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۰۳

کلیدواژه‌ها: شعر معاصر افغانستان، رازق فانی، ترامنتیت، ژرار ژنت.

۱. مقدمه و بیان مسأله

رازق فانی از شاعران مطرح معاصر افغانستان است که به یاری ارزش‌های والای صوری - محتوایی، به نقد اجتماعی، بازتاب احساسات شخصی و توصیف مسائل انسانی - اجتماعی پرداخته و درون‌مایه‌های عاشقانه، اجتماعی، عرفانی، تعلیمی و پایداری را در قالب‌های غزل، قصیده، مثنوی، قطعه، رباعی، چهارپاره، غزل‌مثنوی و نیمایی بیان کرده‌است. باوجودی که فانی بر قواعد شعر کلاسیک و نیمایی تسلط کامل دارد و با زوایای مختلف شعر فارسی و سنن ادبی (حنیفی و سیرت، ۱۴۰۱: ۱۶۷) به‌خوبی آشناست؛ اما شعر و شخصیت وی تا کنون برای ادب‌دوستان و پژوهشگران ایرانی ناشناخته مانده و در این کشور در دایره توجه کمتری قرار گرفته‌است. به همین دلیل، پژوهش حاضر باهدف تحلیل روابط ترامنتی اشعار رازق فانی، به بررسی تأثیر شکل و محتوای شعر متقدمان بر شعر فانی می‌پردازد و با استفاده از نظریه ترامنتیت ژنت، الهام‌پذیری فانی از پیش‌گامان شعر فارسی را مطالعه و بررسی می‌کند؛ بنابراین، این پژوهش می‌کوشد تا برای پرسش‌های زیر پاسخ‌های دقیق دریافت کند:

۱. رازق فانی از کدام شاعران کلاسیک و معاصر شعر فارسی تأثیر پذیرفته‌است؟
۲. روابط ترامنتی در شعر فانی بر مبنای کدام گونه‌های ترامنتیت برقرار شده‌است؟
۳. فانی در آفرینش‌های هنری غالباً از کدام شاعران به گونه نظام‌مند پیروی کرده‌است؟

۱.۱ پیشینه پژوهش

در حوزه مطالعات ترامنتی در آثار هنری - ادبی پژوهش‌های بسیاری، به‌صورت کتاب، مقاله و پایان‌نامه انجام شده‌است که ذکر همه آن‌ها در این جستار ممکن نیست. به همین دلیل، در این بخش به برجسته‌ترین پژوهش‌های تطبیق نظریه بینامنتیت - ترامنتیت بر شعر فارسی معاصر افغانستان و تحلیل لایه‌های سبکی اشعار رازق فانی به گونه موجز اشاره می‌شود:

۱. محجوبه ذوالقدر، رضاچهرقانی و سیدعلی قاسم‌زاده در مقاله «تحلیل بینامنتی تلمیحات در شعر محمدکاظم کاظمی» (۱۳۹۸) با روش توصیفی - تحلیل شیوه‌های

بررسی و تحلیل روابط ترامتنی در اشعار رازق فانی (محمد دانشگر و رضا چهارقانی) ۱۳۳

کاربرد تلمیح را در اشعار محمدکاظم کاظمی بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که تلمیحات شعر کاظمی غالباً در پیوند با متون دینی شکل گرفته و روابط بینامتنی میان متن حاضر و غایب، بر مبنای قواعد سه‌گانه کریستوا، به صورت نفی جزئی، نفی متوازن و نفی کلی بروز یافته‌است که در این میان نفی جزئی در اشعار کاظمی از بسامد بیشتری برخوردار است.

۲. سیدهاشم شهیر و رضاچهارقانی در مقاله «بررسی سنت استقبال در دیوان واصل کابلی» (۱۴۰۰) موارد اثرپذیری شکل واصل کابلی از شاعران پیش از خود را به روش توصیفی تحلیل بر مبنای نظریه بینامتنیت و باتکیه بر داده‌های آماری بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که واصل ضمن استقبال گاه‌به‌گاه از طیف گسترده‌ای از شاعران پیش از خود، به گونه‌ای نظام‌مند از حافظ تقلید کرده‌است.

۳. محمد دانشگر، سیدعلی قاسم‌زاده و رضاچهارقانی در مقاله «بازخوانی نقش و کارکرد فراخوانی شخصیت‌های اسطوره‌ای در شعر پایداری افغانستان» (۱۴۰۱)، با روش توصیفی - تحلیلی و با رویکرد بینامتنیت ژرار ژنت به تحلیل اسطوره در شعر پایداری واصل باختری پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که اغلب اسطوره‌های بازتاب یافته در شعر پایداری باختری، از گونه اساطیر ملی و حضور بینامتنی آن‌ها بیشتر به گونه تلمیحی و با بینامتنیت ضمنی مرتبط است و گاهی به صورت کنایی، نقل قول و ارجاع بینامتنیت صریح پیوسته‌است.

۴. میثم حنیفی و رحمت‌الله سیرت در مقاله «سبک‌شناسی اشعار رازق فانی» (۱۴۰۰)، با هدف شناخت ویژگی‌های سبکی شعر رازق فانی، نمونه‌هایی از شعر فانی را به شیوه توصیفی - تحلیلی بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که فانی بر اصول و قواعد شعر کلاسیک کاملاً مسلط بوده و با زوایای مختلف شعر فارسی آشناست.

۲.۱ روش

این تحقیق بر اساس هدف، پژوهشی کاربردی است که بر مبنای داده‌های آماری کیفیت و کمیت تأثیرپذیری شکل و محتوای شعر رازق فانی را از پیش‌گامان شعر فارسی به روش توصیفی - تحلیلی، مبتنی بر نظریه ترانیت ژرار ژنت، با استقرای تام، بررسی و تحلیل می‌کند.

۲. مبانی نظری پژوهش

بینامتنیت از برآیندهای مهم فکری سده بیستم در مطالعات علوم انسانی است که به تعاملات متون می‌پردازد و نگرش نوینی در رابطه به عناصر متن‌ها ارائه می‌دهد. این رویکرد جدید را «ژولیا کریستوا»، با بهره‌گیری از فضای فکری فرهنگی اروپای غربی، با تأثیرپذیری از نظریه «گفتگومندی» «میخائیل باختین» پدید آورد؛ «رولان بارت» آن را از طرح ساده فردی به نظریه‌ای قابل توجه گسترش داد و با نظریات «لوران ژنی» و «میکائیل ریفاتر» به یک روش تحلیل و مطالعه کاربردی مبدل گشت. «ژرار ژنت» با بسط و توسعه، این نظریه را با گروه‌بندی و گونه‌شناسی، در خصوص هرنوع پیوند آشکار و پنهانی متن با دیگر متن‌ها به کار بست و این رابطه را «ترامتنیت» نام‌گذاری کرد (نامور مطلق، ۱۳۹۴: ۱۱-۱۴، ۱۸۵، ۲۰۶). این چارچوب فکری، پیوند متن‌ها را به پنج گونه پیرامتنیت، فرامتنیت، سرمتنیت، بیش‌متنیت و بینامتنیت، صورت‌بندی کرده است که هرکدام از این گروه‌واره‌ها براساس رابطه‌ای به رابطه و پیوند متون می‌پردازد.

۱.۲ پیرامتنیت

پیرامتن، درباره متن‌هایی اطلاق به کار می‌رود که مانند اقمار، متن اصلی را دربر گرفته و خود متن‌هایی مستقل محسوب نمی‌شوند (نامور مطلق، ۱۳۹۵: ۲۵)؛ بلکه همچون آستانه ورود به جهان متن تلقی می‌شوند که برای راهیابی به متن اصلی باید از این وردی‌ها گذر کرد تا به متن مرکزی و اصلی دست‌یافت. «ژنت» این پیش‌زمینه ورود به متن مرکزی را پیرامتن نامیده است.

پیرامتن‌ها دارای انواعی‌اند که عنوان اثر، عناوین اصلی و فرعی، پیشکش‌نامه، پی‌نوشت، طرح روی جلد، مقدمه، مصاحبه، تبلیغات، عنوان متن و مسائلی از این دست را شامل می‌شوند. برای وضوح، ژرار ژنت پیرامتن‌ها را به دو دسته پیرامتن درون‌متنی و برون‌متنی طبقه‌بندی کرده و آن‌ها را ترکیبی از درون‌متن و برون‌متن دانسته است (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۹۰). پیرامتن درون‌متنی، با عنوان پیرامتنیت آستانگی و پیرامتن برون‌متنی، با نام پیرامتنیت تبلیغی شناخته می‌شود.

۲.۲ فرامتنیت

فرامتنیت بر اساس رابطه تفسیری، تأویلی و انتقادی شکل می‌گیرد؛ یعنی هرگاه متنی در باب متنی دیگر، حتی بدون اقتباس و ذکر نام، صحبت کند؛ بین آن‌ها رابطه فرامتنیت به شکل می‌گیرد. این گونه رابطه ترامتنی

از دو جهت خود را نسبت به بینامتنیت متمایز می‌کند: نخست اینکه رابطه فرامتنی رابطه انتقادی و تفسیری است و نه خلقی... دوم اینکه فرامتنیت از آن جهت که بر اساس رابطه برگرفتی استوار می‌شود به بیش‌متنیت نزدیک‌تر است تا به بینامتنیت (نامور مطلق، ۱۳۹۵: ۲۷).

۳.۲ سرمتنیت

در سرمتنیت، رابطه طولی یک اثر با گونه‌ای که این اثر از لحاظ نوعیت ادبی به آن تعلق دارد مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد. به عبارتی دیگر، سرمتنیت رابطه گونه‌شناسانه یک متن با گونه‌هایی است که متن در یک رابطه طولی و تعلق با آن قرار دارد؛ یعنی سرمتنیت مفهومی است کلی که متون بسیاری را دربر می‌گیرد (همان: ۲۸). مثلاً رابطه گونه‌هایی از نوع کمدی، تراژدی، حماسه، غنا و... با سایر ژانرها و زیرژانرها در زیرمجموعه ترامتنی مطالعه و بررسی می‌شود. در این گونه روابط ترامتنی، رابطه طولی - تعلق آثار هنری - ادبی مطالعه می‌شود و به عنوان یک قالب و چهارچوب برای خلق و آفرینش آثار مورد استفاده قرار می‌گیرد (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۹۳).

۴.۲ بیش‌متنیت

بیش‌متنیت به چگونگی زایایی و تکثیر متون می‌پردازد. در این گونه ترامتنیت رابطه متون بر اساس اقتباس و برگرفتی به وجود می‌آید، نه بر بنیاد رابطه هم‌حضور؛ یعنی در بیش‌متنیت تأثیر متنی بر متنی دیگر بررسی می‌شود تا حضور عناصر بینامتن. به عبارتی، هرگاه متن «ب» از متن «الف» اشتقاق شود، رابطه آن دو بیش‌متنی است. این نوع، نزدیک‌ترین گونه ترامتنیت به بینامتنیت است؛ چراکه هر دو به موضوع رابطه میان دو متن ادبی - هنری می‌پردازد. با این تفاوت که بینامتنیت بر مبنای رابطه هم‌حضور و بیش‌متنیت بر اساس رابطه برگرفتی هستی می‌یابد. به بیانی دیگر، در بینامتنیت اگر متن نخست نباشد، متن دوم می‌تواند شکل گیرد؛ اما بدون بخش‌های وام‌گرفته شده از متن نخست. در حالی که

در رابطه بیش‌متنی اگر متن نخست نباشد، متن دوم شکل نخواهد گرفت؛ مثلاً رابطه گلستان سعدی و شاهنامه فردوسی رابطه‌ای بینامتنی است، درحالی‌که رابطه خسرو شیرین نظامی و شاهنامه بیش‌متنی محسوب می‌شود (نامورمطلق، ۱۳۹۵: ۲۹). ژنت در کتاب «پالمست» یا «الواح بازنوشتی» بیش از هرگونه دیگر ترامتنیت به بیش‌متنیت پرداخت است (آذر، ۱۳۹۵: ۲۴).

رابطه بیش‌متنیت، بربنیاد شاخصه‌هایی به انواعی دسته‌بندی می‌شود. این انواع از نظر کارکرد به طنز و بدون طنز، از لحاظ رابطه متن‌ها به تراگونگی (تغییر) و همانگونگی (تقلید) و از نظر گونه به پارودی، تراوستیسمان، شارژ، فورژری، پاستیش و ترانسپوزیسیون گروه‌بندی شده است.

۵.۲ بینامتنیت

بینامتنیت از مهم‌ترین گونه‌های ترامتنیت ژنت محسوب می‌شود که بربنیاد رابطه هم‌حضوری عناصر بینامتن پایه‌گذاری می‌شود و بر اساس رابطه هم‌حضوری عناصر چندین متن شکل می‌گیرد؛ یعنی هرگاه عناصری از یک متن در متن دوم حضور یابد و به یقین مشخص شود که بیش‌متن، به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم از پیش‌متن تأثیر پذیرفته است، رابطه این دو، بینامتنی خواهد بود (نامورمطلق، ۱۳۹۵: ۳۱) و «در حقیقت، بینامتنیت کاربرد آگاهانه تمام یا بخشی از یک متن پیشین در متن حاضر است» (اجیه و قادری، ۱۴۰۰: ۶۶).

بینامتنیت، در یک دسته‌بندی کلان و بر اساس شاخص آشکارشدگی یا پنهان‌سازی به گونه‌های بینامتنیت صریح و ضمنی تقسیم می‌شود که در زیر به‌صورت گذرا بررسی می‌شوند:

بینامتنیت صریح: در بینامتنیت صریح، پیوند هم‌حضوری عناصر متن‌ها، به گونه واضح و آشکار قابل‌درک است و این نوع بینامتنیت، حضور صریح متنی در متن دیگر را بررسی می‌کند. به عبارتی بهتر، در بینامتنیت صریح، مؤلف قصد پنهان کردن مرجع پیشمتن را ندارد، به همین دلیل در آن حضور متن مبدأ در متن مقصد به‌وضوح قابل‌درک و مشاهده است. «این نوع بینامتنیت خود از زیرمجموعه و زیرشاخه‌هایی شکل می‌گیرد. از مهم‌ترین زیرشاخه‌ها همانا نقل‌قول و کلاژ است» (نامورمطلق، ۱۳۹۵: ۳۸) که می‌تواند با گیومه و بدون ارجاع باشد و یا با ارجاع و بدون گیومه باشد.

ارجاع، از گونه‌های دیگر از بینامتنیت صریح است که متنی را بیان نمی‌کند، بلکه به متنی دیگر بازگردانیده می‌شود. این نوع بینامتنیت صریح، نشان‌دهنده این است که بینامتنیت همواره با حضور عناصر متنی یک متن در متن دیگر به میان نمی‌یابد؛ بلکه ارتباط بینامتنی می‌تواند بر بنیادآوری نیز برقرار شود. ارجاع در معنای عام خود هر نوع پیوند و حواله بینامتنی مانند نقل قول را احتوا می‌کند؛ اما در معنای خاص به رابطه‌ای اطلاق می‌شود که به صورت غیرمستقیم برقرار شود. تمایز ارجاع و نقل قول در این است که در نقل قول رابطه هم‌حضور عناصر بینامتنی به گونه صوری و ملموس انجام می‌شود؛ اما در ارجاع، این رابطه به یاری نشانه‌هایی شکل می‌گیرد (سلامت‌باویل، ۱۳۹۷: ۳۸-۳۹).

بینامتنیت ضمنی: نوعی از پیوند متنون است که در آن عنصر هم‌حضور، به دلیل کاربرد نشانه‌هایی (نامورمطلق، ۱۳۸۶: ۸۹)، صراحتاً بیان نشده‌است و به سادگی نمی‌توان ارتباط متن‌ها را متوجه شد، بلکه برای شناخت روابط عناصر هم‌حضور، لازم است بامهارت و تخصص، برای کشف این رابطه کوشید و گاهی باید به حدی کارشناس خبره بود، تا عنصر مستعار را با ریزه‌کاری و ژرف‌نگری بازشناسی کرد. در این گونه بینامتنیت، به دلایل ادبی و فراادبی از افشا و بازنمایی پیش‌متن، خودداری می‌شود (صباغی، ۱۳۹۱: ۶۴-۶۷). این شاخه بینامتنیت شامل گونه‌های سرقت، تلمیح، کنایه، اشاره، استعاره و... می‌شود (نامورمطلق، ۱۳۹۵: ۳۸).

۳. بحث و بررسی

رازق فانی از چهره‌های شاخص شعر معاصر افغانستان است که غالباً به شاخصه‌های اساسی رماتیسیم توجه کرده و غزل‌هایش به لحاظ زیبایی‌شناختی برجستگی دارد. عاطفه اشعار فانی بیشتر بار مفاهیم سیاسی و اجتماعی را حمل می‌کند و گاهی غم و اندوه مهاجرت و آوارگی بر این مفاهیم افزوده شده و درون‌مایه اشعار او را پربار می‌سازد (رستگار، ۱۳۹۷: ۳۰۷). «فانی در غزل‌سرایی توانایی خوب دارد، آرایش‌های اشعارش با مهارت کاربرد یافته و به آن آب و رنگ زیبایی بخشیده‌است» (قویم، ۱۳۸۷: ۲۳۶).

به صورت عموم، اشعار فانی با کلمات ساده و صمیمی آفریده شده و این سادگی و صمیمیت با بلاغت کلام، آراستگی زبان، نوگرایی معتدلانه و عواطف سیال همراه است. همچنین محور افقی و ساختار نحوی اغلب اشعار فانی، با هنجارشکنی هستی‌یافته و این ویژگی در برخی از غزل‌ها و نیمایی‌هایش برجستگی دارد که این امر کیفیت موسیقی

درونی شعر فانی افزایش داده‌است (شریعتی‌سحر، ۱۳۹۰: ۱۴). فانی در سرایش اشعار به شاعران مختلف توجه کرده و بر اساس گونه‌های مختلف روابط ترامتنی از ابوسلیک گرگانی، رودکی، فردوسی، مولوی، حافظ، بیدل، مشتاق اصفهانی، یغمای جندقی، شاطر عباس صبحی، سیداسماعیل بلخی و سیمین بهبهانی تأثیر پذیرفته‌است. در زیر انواع تأثیر روابط ترامتنی در شکل و محتوای شعر فانی بررسی و تحلیل می‌شود:

۱.۳ فانی و ابوسلیک

ابوسلیک گرگان از معاصران عمرو بن لیث صفاری و از نخستین شاعران فارسی‌سُراست که قطعه‌هایی در تذکره‌ها به نامش ثبت شده‌است (فروزانفر، ۱۳۸۷: ۱۸). رازق فانی غزل عاشقانه «کوچه عمر» را در پاییز ۱۳۶۴ خورشیدی در بحر خفیف مسدس مخبون اصلم باتوجه به وزن، قافیه و ردیف قطعه‌ای از ابوسلیک گرگانی سروده‌است و در آن مصراعی از قطعه ابوسلیک را، بدون ارجاع، در گیومه نقل و تضمین کرده‌است:

وہ کہ خوردم فریب گفتارت «ای به لب قاضی و به مژگان دزد»

(فانی، ۱۳۹۵: ۱۵۳)

بیت فوق از غزل «کوچه عمر» نقل شده‌است. غزل مزبور با قطعه ابوسلیک گرگانی رابطه تک‌گونه‌ای بینامتنیت صریح دارد؛ زیرا فانی در آن مصراعی از قطعه ابوسلیک را با توجه به گونه نقل قول بینامتنیت صریح تضمین کرده و به یاری کارکرد بلاغی تضمین، بین متن حاضر و پیش‌متن ارتباط هم‌حضور ترامتنیت برقرار کرده‌است. قطعه ابوسلیک، چنین سروده شده‌است:

به‌مژہ دل ز من بدزدیدی ای به لب قاضی و به مژگان دزد
مزد خواهی کہ دل ز من بردی این شگفتی کہ دید، دزد بمزد؟

(لازار، ۱۳۶۱: ۲۱)

۲.۳ فانی و رودکی

ابوعبدالله جعفر بن محمد رودکی سمرقندی، آدم‌الشعراى زبان فارسی دری، نخستین شاعری است که به فارسی شعرهای نغز و پرمغز گفته و فحول شعرا به عظمت او اعتراف

بررسی و تحلیل روابط ترامتنی در اشعار رازق فانی (محمد دانشگر و رضا چهارفانی) ۱۳۹

کرده‌اند (فروزان‌فر، ۱۳۸۷: ۲۰). امروزه ابیات بسیار کمی از وی در دست است که با مراجعه به منابع اصیل، قطعیت انتساب حدود پانصد بیت به او تأیید می‌شود.

یکی از منظومات رودکی، کتاب کلیله و دمنه منظوم بوده، که فردوسی در شاهنامه و عنصری در قصیده معروف خود؛ «ایا شنیده هنرهای خسروان به خبر»، بنابه یکی از روایات بدان اشار می‌کند و عنصری می‌گوید که چهل هزار درم به صلت آن گرفت و امروز از این نامه جز مقدار کمی در دست نیست (همان: ۲۱).

رازق فانی، برای انتقال عواطف و احساسات خود، یکبار به شعر رودکی توجه کرده و در کاربست درونمایه غزلی با عنوان «قمار»، از محتوای تعلیمی بیت «هرکه ناموخت از گذشت روزگار/ نیز ناموزد ز هیچ آموزگار» (رودکی، ۱۳۹۴: ۱۵۲) تأثیر پذیرفته‌است. این غزل در بهار ۱۳۷۳ خورشیدی در بحر رمل مثنی‌م محذوف سروده شده و فانی در آن قافیه و نوع ادبی بیت مزبور رودکی را در کاربست مفاهیم تعلیمی، این‌گونه باز آفرینی کرده‌است:

درس هستی از کتاب روزگار آموختم هرچه بینی من از این آموزگار آموختم

(فانی، ۱۳۹۵: ۱۷۴)

فانی در بیت فوق به محتوای تعلیمی بیتی از مثنوی کلیله و دمنه رودکی توجه کرده و در به‌کارگیری محتوای بیش‌متن، از جلوه‌های تعلیمی شعر رودکی است. بنابراین، شاهد مزبور با شعر مورد نظر رودکی رابطه طولی - تعلقی سرمتنت دارد؛ زیرا فانی به یاری بازآفرینی‌های هنری، مفاهیم تربیتی را در قالب غزل تعلیمی با استقبال از رودکی سمرقندی بازتولید کرده و از محتوا و نوع ادبی بیش‌متن سود برده است.

۳.۳ فانی و فردوسی

شاهنامه، اثر ارزشمند فردوسی، از مهم‌ترین آثار حماسی جهان است که با موضوعاتی جامع و داستان‌هایی متنوع، جلوه‌هایی از ادبیات حماسی، غنایی و تعلیمی را به نمایش می‌گذارد. این شاهکار ادبی از دیرباز مورد توجه شاعران و نویسندگان بوده و در آثار مختلف تجلی و تبلور داشته‌است. به همین دلیل، رازق فانی در آفرینش هنری از این گنجینه گران‌سنگ، قدری تأثیر پذیرفته، ضمن توجه به زبان، عناصر موسیقایی و محتوای شاهنامه، ابیاتی از این اثر سترگ را تضمین کرده و از شخصیت‌های اساطیری - حماسی آن در کاربست مفاهیم مختلف سود برده‌است.

فانی شعر «اندرز پیر مرد به افراسیاب» را با درونمایه انتقادی، دربارهٔ نکوهش جنگ‌های داخلی و ستایش صلح و هم‌پذیری سروده‌است و در بیت‌هایی از این منظومهٔ روایی، شخصیت‌های اسطوره‌ای - حماسی افراسیاب، رستم، کیکاووس و کیخسرو را در نکوهش جنگ و جنگ‌افروزی، با الهام از شاهنامه به کار بسته و به یاری نمادهای اساطیری، تداوم جنگ و خون‌ریزی را نکوهش کرده‌است:

شنیدم که روزی به افراسیاب	چنین گفت: پیری ز روی ثواب
که در جنگ گر خون بریزد رواست	ولی جور بر بی‌گناهان خطاست
کنون گرچه افراسیابی نماند	وزو قصه جز در کتابی نماند
نه رستم به جا ماند و نه رزم او	نه کاووس و کیخسرو و بزم او
ولی چارهٔ جنگ را کس نکرد	ز خون‌ریختن آدمی بس نکرد

(همان: ۱۳۴)

شعر «اندرز پیرمرد به افراسیاب» از مثنوی‌های حماسی و از گونهٔ حماسهٔ مصنوع است که با درونمایهٔ اجتماعی - انتقادی، به صورت روایی در تابستان ۱۳۷۱ خورشیدی سروده شده‌است. فانی در این منظومه، سیمای اساطیری افراسیاب، رستم، کاووس و کیخسرو را در نکوهش جنگ و جنگ‌افروزی بازتولید کرده‌است. بنابراین، بر مبنای شاخص‌های بینامتنیت ژنت، حضور اسطوره در منظومهٔ فوق با کارکرد اجتماعی - انتقادی، از گونهٔ تلمیحی بینامتنیت ضمنی است؛ زیرا شاعر بدون بازنمایی سرگذشت عناصر اساطیری، آن‌ها را به گونهٔ نمادین، بازآفرینی کرده و از کارکردهای ابهام هنری عناصر اساطیری، در کار بست مفاهیم اجتماعی یاری جسته‌است. فانی در این منظومه از نظر سرمتنیت نیز متأثر از شاهنامهٔ فردوسی است؛ زیرا در آن به قالب و محتوای حماسی شاهنامه قدری توجه کرده و با تأثیرپذیری از موتیف‌های شاهنامه، شعر «اندرز پیرمرد به افراسیاب» را سروده‌است. از سوی دیگر، فانی در مثنوی «اندرز پیرمرد به افراسیاب»، به یاری رابطهٔ چندگانگی ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح، کلام را به «دانای طوس» ارجاع داده و بیتی از شاهنامهٔ فردوسی را این‌گونه تضمین کرده‌است:

بیا تا به تأیید دانای طوس	که دارد به اورنگ معنی جلوس
«به پیش جهان‌دار پیمان کنیم»	دل از کینه‌جستن پشیمان کنیم»

بررسی و تحلیل روابط ترامتنی در اشعار رازق فانی (محمد دانشگر و رضا چهرقانی) ۱۴۱

(همان: ۱۳۵)

بنابراین، متن حاضر با پیش‌متن دوگونه رابطه بینامتنیت صریح و ضمنی و یک رابطه سرمتنیت دارد؛ زیرا شاعر در با توجه به گونه‌های تلمیح بینامتنیت ضمنی، و نقل قول و ارجاع بینامتنیت صریح از فردوسی تأثیر گرفته‌است. ابیات تضمین شده در غم‌نامه رستم و سهراب چنین آمده‌است:

نشیم هر دو پیاده به هم به می تازه داریم روی دژم
به پیش جهاندار پیمان کنیم دل از جنگ جستن پشیمان کنیم

(فردوسی، ۱۴۰۰: ۲۳۲)

۴.۳ فانی و مولانا

رازق فانی به مولانا جلال‌الدین محمد بلخی، ارادت بسیار دارد؛ به همین دلیل، با استقبال از زبان، عناصر موسیقایی، صور خیال و ساحات معنوی اشعار مولوی، به گونه نظام‌مند از مثنوی معنوی و دیوان کبیر تأثیر پذیرفته‌است. فانی مثنوی‌های «ابلیسان آدم‌روی»، «نجوایی بر ویرانه‌ها» و «پرتو خورشید بر دیوار»، قصیده «مستی ذره» و غزل‌های «بی‌باک» و «مژده» را با توجه به عناصر زبانی، موسیقایی، بلاغی، معنایی و محتوایی اشعار مولانا سروده‌است. در این بخش، رابطه ترامتنیت منظومه‌های مزبور با پیش‌متن بررسی و مطالعه می‌شود.

«ابلیسان آدم‌روی»، از مثنوی‌های روایی - تعلیمی رازق فانی است که در بحر رمل سدس محذوف و مقصور با توجه به شکل و محتوای «حکایت مرد بقال و روغن‌ریختن طوطی در دکان» سروده شده‌است. فانی در این منظومه ضمن توجه به وزن، قالب و محتوای مثنوی معنوی، بیت «ای بسا ابلیس آدم‌روی هست / پس به هر دستی نباید داد دست» (بلخی، ۱۳۸۷: ۲۰) را تضمین کرده‌است:

یادم آمد گفته مولای بلخ آن گرامی گوهر یکتای بلخ
«ای بسا ابلیس آدم‌روی هست پس به هر دستی نباید داد دست»

(فانی، ۱۳۹۵: ۱۰۵)

باتوجه به رابطه طولی - تعلقی منظومه فوق با مثنوی معنوی و هم‌سانی محتوای تعلیمی بیش‌متن و پیش‌متن، شعر «ابلیسان آدم‌روی» با مثنوی معنوی رابطه سرمتنیت دارد. افزون بر

این، به دلیل تضمین و نقل بیتی از مثنوی معنوی در این سروده و ارجاع کلام به «گفته مولای بلخ»، شعر مورد نظر از نگاه نقل قول و ارجاع بینامتنیت صریح با مثنوی معنوی رابطه هم‌حضورى بینامتنیت دارد. همین طور، به دلیل برگرفتن عنوان مثنوی «ابلیسان آدم‌روی» از مثنوی معنوی، شعر فانی با مثنوی مولوی رابطه پیرامتنیت آستانگی دارد.

شعر «نجوایی بر ویرانه‌ها» از مثنوی‌های تراژیک رازق فانی است که در بهار ۱۳۷۷ خورشیدی «به مناسبت زلزله‌های ویرانگری که در بهار سال ۱۹۹۸، شهر فیض‌آباد و رستاق را به خاک یک‌سان ساخت و بیش از ده‌هزار شهید و آواره به جا گذاشت» (همان: ۲۳۱)، در بحر رمل مسدس محذوف و مقصور سروده شده‌است. فانی در این منظومه به قالب، زبان و عناصر موسیقایی، مثنوی معنوی توجه کرده و سه بیت از مثنوی را در این منظومه تضمین و بازنویسی کرده‌است:

ای خرد برکش تو پرو بال‌ها	سوره برخوان زلزلت زلزال‌ها
نوحه کن بر شهر ویران نوحه کن	بر سر گور شهیدان نوحه کن
یادکن از شهر فیض‌آباد ما	مردم غم‌دیده، اما شاد ما

...

هستی ما جملگی از هست توست	ما همه شاخیم تیشه دست توست
«شاخ را بر تیشه دستی هست؟ نی	هیچ شاخ از دست تیشه جست؟ نی
حق آن قدرت که آن تیشه تراست	از کرم کن این کژی‌ها را تو راست
ما همه گر نیک یا بد بوده‌ایم	پیرو راه محمد بوده‌ایم
خود به حق احمد و اصحاب او	هم به پاس صحبت و آداب او
«یاد ده ما را سخن‌های دقیق	که ترا رحم آورد آن ای رفیق
گر خطا گفتیم اصلاحش تو کن	مصلحی تو، ای تو سلطان سخن
«کیمیا داری که تبدییش کنی	گرچه جوی خون بود نیلش کنی»

(همان: ۲۳۱-۲۳۲)

با توجه به تضمین سه بیت مثنوی معنوی در منظومه فوق، ارتباط مثنوی «نجوایی بر ویرانه‌ها» با مثنوی معنوی، رابطه هم‌حضورى تک‌گونه‌ای و از گونه نقل قول بینامتنیت صریح دارد؛ زیرا شاعر بیت‌هایی از حکایت‌های

بررسی و تحلیل روابط ترامتی در اشعار رازق فانی (محمد دانشگر و رضا چهارقانی) ۱۴۳

بیان آنک هر حس مدرکی را از آدمی نیز مدرکاتی دیگرست کی از مدرکات آن حس
دگر بی خبرست چنانک هر پیشه‌ور استاد اعجمی کار آن استاد دگر پیشه‌ورست و
بی خبری او از آنک وظیفه او نیست دلیل نکند کی آن مدرکات نیست اگرچه به حکم
حال منکر بود آن را اما از منکری او این جا جز بی خبری نمی‌خواهیم درین مقام
(بلخی، ۱۳۸۷: ۶۵۰)،

«در بیان آنک موسی و فرعون هر دو مسخر مشیت‌اند چنانک زهر و پازهر و ظلمات و
نور و مناجات کردن فرعون به خلوت تا ناموس نشکند» (همان: ۱۱۱) و «شکایت کردن اهل
زندان پیش وکیل قاضی از دست آن مفلس» (همان: ۲۰۳) را بدون ارجاع در گیومه نقل
کرده‌است.

منظومه فوق از نظر سرمتیت نیز با مثنوی معنوی رابطه گونه‌شناسانه طولی - تعلقی
دارد؛ زیرا بیش‌متن و پیش‌متن در قالب مثنوی و با محتوای مشابه سروده شده و فانی در
بیش‌متن از زبان، عناصر تصویرساز، عناصر موسیقایی و شیوه بیان «مثنوی معنوی مولوی» را
تتبع کرده‌است.

شعر «مستی زره» از قصاید وصفی رازق فانی است که در آبان ۱۳۶۷ خورشیدی در
بحر رمل مثنی محذوف سروده شده‌است. فانی در این منظومه به ستایش مولانا جلال‌الدین
محمد بلخی پرداخته و قصیده مزبور را به مولوی تقدیم کرده‌است. فانی در گفت‌وگو با
مولانا از جنگ، تجاوز ارتش شوروی و اوضاع آشفته افغانستان شکایت کرده و در مقطع
«نظم ناچیز» خود را «نذر درگاه سخن‌دان» (فانی، ۱۳۹۵: ۱۴۴) کرده‌است:

بلخ بامی را بنام، آن‌که از خاکش پدید	چون جلال‌الدین محمد، شهبان آمد
عشق را توفنده دریایی است دیوان کبیر	مثنوی گنجینه‌ای از مغز قرآن آمده
سینه خواهم شرحه شرحه تا دهم شرح فراق	نای ما در ناله از هجر نیستان آمده

(همان: ۱۴۲)

فانی در ابیات فوق ضمن ستایش مولانا، دیوان کبیر و مثنوی معنوی، مصراع‌هایی از
«نی‌نامه» را با استفاده از ارجاع بینامتنیت صریح نقل و تضمین کرده‌است. بنابراین، متن
حاضر با نی‌نامه مثنوی، رابطه چندگونگی ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح دارد؛ زیرا فانی
ابتدا با توصیف ارجاعی «جلال‌الدین محمد»، «دیوان کبیر» و «مثنوی»، از گونه ارجاع
بینامتنیت صریح بهره برده و سپس پاره‌ای از بیت «سینه خواهم شرحه شرحه از فراق/ تا

بگویم شرح درد اشتیاق» (بلخی، ۱۳۸۷: ۷) و محتوای بیت «بشنو از نی چون حکایت می‌کند/ از جدایی‌ها شکایت می‌کند» (بلخی، ۱۳۸۷: ۷) را با قدری دگرگونی، نقل و بازنویسی کرده‌است. از سوی دیگر، فانی در پیرامتنیت آستانگی قصیده مزبور، سروده مورد نظر را با کاربست گروه «در محضر خداوند گار بلخ»، به مولوی تقدیم کرده‌است که این امر نشانه رابطه پیرامتنیت آستانگی این شعر با اشعار و افکار مولوی است.

غزل «بی‌باک» از غزل‌های چندصدایی رازق فانی است که در تابستان ۱۳۶۷ خورشیدی در بحر هزج مثنی‌اخراب سروده شده‌است. فانی در این سروده درون‌مایه‌های عاشقانه و اجتماعی را به صورت توأم به کار بسته‌است. او در منظومه «بی‌باک» به شکل، عناصر موسیقایی و محتوای غزل «ای یار مقامر دل» مولوی توجه کرده و این‌گونه سروده‌است:

ای بار خراباتی! تو آتش و من آتش پیش آ که بیافروزم، چون گل به چمن آتش

(فانی، ۱۳۹۵: ۱۷۳)

فانی در سرایش غزل فوق از لحاظ سرمتنیت از مولانا تأثیر پذیرفته‌است؛ زیرا در آن به قالب، محتوا، وزن و موتیف‌های بلاغی غزلی از دیوان کبیر با مطلع «ای یار مقامردل پیش آ و دمی کم زن/ زخمی که زنی بر ما مردانه و محکم زن» (مولوی، ۱۳۷۸: ۱۵۳) توجه کرده و به یاری بازآفرینی‌های هنری عواطف عاشقانه خود را با تعبیری نو، آفتابی کرده‌است.

«پرتو خورشید بر دیوار»، از مثنوی‌های روایی رازق فانی است که در آبان ۱۳۸۳ خورشیدی در آرامگاه حضرت مولانا سروده شده‌است. فانی این منظومه را، با تخیلی پویا و کاربست تصاویری مینوی-خیالی، به وزن رمل مسدس محذوف و مقصور در هفتاد و شش بیت با الهام از شکل و محتوای مثنوی معنوی آفریده و در آن پنج مصراع مثنوی معنوی و دو بیت از غزلیات حافظ را تضمین و بازنویسی کرده‌است:

خشت‌خشت خانقه در جنب و جوش	مطرب و چنگ و دف و نی در خروش
«نی حدیث راه پر خون می‌کند	قصه‌های عشق مجنون می‌کند»
مطرب از دیوان آن مست ازل	هم‌صدا با ساز خواند این غزل
«روز وصل دوستاداران یاد باد	یاد باد آن روزگاران یاد باد
کامم از تلخی غم چون زهر گشت	بانگ نوش شادخواران یاد باد»
سینه پر غم، دیده پر نم، لب خموش	گشته‌ام از پای تا سر چشم و گوش

گرچه امشب یار از من دور نیست	«لیک چشم و گوش را آن نور نیست»
پخته‌ام گردان که من خامم هنوز	بازکن پیام که در دایم هنوز
«بی‌عنایات حق و خاصان حق	گر ملک باشد سیاه هستش ورق»
لیک دل می‌گویدم بر بند لب	محضر شاهست این ای بی‌ادب!
«شرح این هجران و این خون جگر	این زمان بگذار تا وقتی دیگر»
من نتابم تو به من تاییده‌ای	پرتو برخاک من پاشیده‌ای
«پرتو خورشید بر دیوار تافت	تابش عاریتی دیوار یافت»

(فانی، ۱۳۹۵: ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳)

ابیات فوق از مثنوی روایی «پرتو خورشید بر دیوار» نقل شده‌است. فانی در این منظومه سفر خود به آرمگاه مولوی را با الهام از مثنوی معنوی به صورت روایی توصیف کرده و براساس گونه‌های ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح، ابیاتی از مثنوی معنوی مولوی و غزلیات حافظ را در این منظومه تضمین و بازتولید کرده‌است. این مثنوی از سه جهت با مثنوی رابطه ترامتنیت دارد؛ زیرا تضمین ابیاتی از مثنوی نشانه نقل قول و ارجاع بینامتنیت صریح است؛ توجه به قالب و محتوای مثنوی بیانگر رابطه سرمتنیت و تذکر گروه «در بارگاه حضرت مولانا» در عنوان شعر، دال بر پیرامتنیت آستانگی است. بنابراین، ابیات فوق با مثنوی رابطه نقل قول و ارجاع بینامتنیت صریح، و روابط سرمتنیت و پیرامتنیت آستانگی دارد.

۵.۳ فانی و حافظ

شعر حافظ به دلایل متعددی که ذکر آن در این مجال ممکن نیست، همواره مورد توجه اخلاف و مقارنان قرار داشته و بسیاری از شاعران را به استقبال، اقتباس و تتبع واداشته‌است. تقلید از حافظ نه تنها به دلیل زبان زیبا و استفاده از مفاهیم عمیق، بلکه به خاطر توانایی او در ایجاد تناقضات پویا و شعری چند لایه‌است. همچنین، مفاهیم دینی، عرفانی و عاطفی در اشعار حافظ، سبب شده تا شاعران بسیاری به او مراجعه کنند و با الهام از حافظ به آفرینش‌های ادبی دست بیازند. به همین دلیل، حافظ - پس از مولانا - بر زبان، عناصر موسیقایی و محتوای شعر فانی بسیار تأثیر گذاشته‌است و شاعر غزل‌مثنوی «فریاد جرس» و

غزل‌های «فاتحانه» و «افسانه‌رندان» را با الهام و تأثیرپذیری از شکل و محتوای برخی از غزلیات حافظ به نظم کشیده‌است.

«فریاد جرس» از غزل‌مثنوی‌های اجتماعی رازق فانی است که در آبان ۱۳۶۷ خورشیدی در بحر هزج مثنی سالم با تأثیرپذیری از وزن، قافیه و درونمایه یکی از غزل‌های حافظ با مطلع «الا یا ایها الساقی ادرکأسا و ناول‌ها/ که عشق آسان نمود اول، ولی افتاد مشکل‌ها» (استعلامی، ۱۳۸۲: ۶۷) سروده شده‌است. فانی در این منظومه با بیان رندانه، مفاهیم اجتماعی و انتقادی را به صورت توأم به کار بسته و بیتی از دیباچه غزلیات حافظ را به صورت‌های ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح به تضمین کرده‌است:

یقینم شد که حالم را لسان‌الغیب می‌داند که در تفسیر احوالم، بگفت آن شاعر دانا
«الا یا ایها الساقی ادرکأسا و ناول‌ها که عشق آسان نمود اول، ولی افتاد مشکل‌ها»
(فانی، ۱۳۹۵: ۱۴۱)

ابیات فوق از غزل‌مثنوی «فریاد جرس» گزینش شده‌است. این شعر رازق فانی با غزل حافظ، رابطه چندگونگی بینامتنیت صریح دارد؛ زیرا شاعر با توجه به گونه‌های ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح، ابتدا احوال خود را به «لسان‌الغیب»، که از القاب حافظ است، ارجاع داده و سپس مطلع دیباچه غزلیات حافظ را به صورت آرایه تضمین، نقل و بازتولید کرده‌است.

غزل «فاتحانه» از منظومه‌های اجتماعی رازق فانی است که شاعر در آن مفاهیمی را در خصوص پایان‌پذیری استبداد سیاسی، شادبودن در شرایط دشوار زندگی و مبارزه با ستم بازتاب داده‌است. این غزل در بحر مجتث مثنی مخبون اصلم مسبع، با توجه به وزن، قافیه، ردیف، قالب و محتوای یکی از غزلیات اجتماعی حافظ، با مطلع «رسید مژده که ایام غم نخواهد ماند/ چنان نماند چنین نیز هم نخواهد ماند» (استعلامی، ۱۳۸۲: ۴۹۸) سروده شده‌است که این نکته نشانه تأثیرپذیری فانی از حافظ است. همچنین، فانی در بیش‌متن مصراعی را با استفاده از آرایه تضمین چنین نقل کرده‌است:

سحر به خواجه شیراز حال دل گفتم بگفت: «مژده که ایام غم نخواهد ماند»
(فانی، ۱۳۹۵: ۱۵۷)

بررسی و تحلیل روابط ترامتنی در اشعار رازق فانی (محمد دانشگر و رضا چهرقانی) ۱۴۷

زل «فاتحانه»، با پیش‌متن رابطه دوگانه ترامتنی دارد؛ زیرا فانی در آن وزن، قافیه، ردیف، قالب و قدری از محتوای غزل حافظ را بازآفرینی کرده‌است که از این لحاظ متن حاضر با غزل حافظ رابطه سرمتنیت طولی - تعلقی دارد. از سویی، به دلیل نقل پاره‌ای از پیش‌متن در گیومه و ارجاع آن به حافظ، این بیت با متن غایب رابطه هم‌حضور ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح دارد.

شعر «افسانه رندان»، از غزل‌های چندصدایی رازق فانی است که در تابستان ۱۳۶۷ خورشیدی، در بحر هزج مثنی‌اخر مکفوف با توجه به وزن، ردیف، قالب و محتوای یکی از غزل‌های رندانه حافظ سروده شده‌است. فانی در این منظومه به طور هم‌زمان به چندین موضوع اشاره می‌کند و به یاری تلفیق عواطف عاشقانه و عرفانی الهام‌پذیری خود از طرز رندانه حافظ اعلام می‌دارد.

دل گفت: به میخانه، نوشیم به پیمانه پیمانه چو پیش‌آمد، او از سر پیمان شد

(همان: ۲۰۵)

با توجه رابطه طولی - تعلقی و وجود نشانه‌های روابط ترامتنی، این منظومه از غزل حافظ با مطلع «زاهد خلوت نشین دوش به میخانه شد/ از سر پیمان برقت با سر پیمانه شد» (استعلامی، ۱۳۸۲: ۴۷۷)، از نظر سرمتنیت تأثیر پذیرفته‌است. چرا که فانی در پیش‌متن از شکل، محتوا و سبک حافظ استقبال کرده و با توجه به عناصر بلاغی و موتیف‌های پیش‌متن غزل چندمحتوایی «افسانه رندان» را با طرزی رندانه سروده‌است.

۶.۳ فانی و بیدل

بیدل دهلوی از سرآمدان سبک هندی و از بزرگ‌ترین شاعران پارسی‌گوی شبه‌قاره، در نیمه نخست سده دوازدهم هجری است که «تجارب الهامی خود را اکثر اوقات به صورتی پیچیده بیان می‌کند» (هادی، ۱۳۷۶: ۱۱۷) و مفاهیم مختلف را با تفکرات فلسفی و ابهام هنری بازتاب می‌دهد. شگردهای سبکی شعر بیدل تأثیر به‌سزایی بر شاعران متأخر گذاشته و به عنوان الگوی ادبی، بسیاری از شاعران افغانستانی را به استقبال و تتبع از جاذبه‌های ادبی خود واداشته‌است. ویژگی‌های ادبی، زبانی و فکری شعر بیدل قدری بر شعر رازق فانی تأثیر گذاشته و ابهام هنری شعر بیدل بر افکار و عواطف فانی تأثیر بسیار نداشته‌است.

شعر «دست کرم» از اشعار عرفانی رازق فانی است که شاعر، با الهام از بیدل دهلوی، برای توصیف مفاهیمی؛ چون تواضع، وصل، کرم و عشق جام اسطوره‌ای جمشید را به صورت نمادین، به معنی باطنی وارسته و دلی عاری از کبر و کینه به کار بسته و به یاری ظرفیت نمادین کاربست اسطوره، با اشاره به ارزش‌های عمیق انسانی، به تحول و رشد درونی انسان پرداخته‌است:

چون مهر تا توانی فیض‌آفرین عیان از آستین امکان دست کرم برون‌آ
شو آیینۀ حقایق در سینه ساز دل را یعنی در این خمستان، چون جام جم برون‌آ

(فانی، ۱۳۹۵: ۶۰)

شعر «دست کرم» از نظر شکل غزل و از نگاه نوع ادبی از گونه عرفانی شعر غنایی است که به پیروی غزلی از بیدل با مطلع «ای مرده تکلف از کیف و کم برون‌آ/ گاهی به رغم دانش دیوانه هم برون‌آ» (بیدل دهلوی، ۱۳۸۱: ۲)، سروده شده‌است. شاعر در بیتی از این منظومۀ عرفانی، عنصر اسطوره‌ای «جام جم» را با رویکرد عرفانی بازتولید کرده و از کارکردهای عرفانی و بلاغی اسطوره در راستای توسعه معنایی محور عمودی و افقی شعر، به صورت اسلوب معادله، یاری جسته‌است. این غزل از نظر نظام معنایی، چند معنایی و متنی باز است که از نگاه بازتاب مفاهیم عرفانی و تربیتی در فرم ذهنی و محور عمودی شعر، به خوبی توجه صورت گرفته و ایماژها به درستی استفاده شده و شاعر در آن اسطوره را به صورت اسلوب معادله و تلمیح با ژرف‌ساخت تشبیه و کارکرد عرفانی بازآفرینی کرده‌است. حضور بینامتنی اسطوره در منظومۀ فوق از گونه تلمیحی و تشبیهی بینامتنیت ضمنی است؛ زیرا شاعر بدون افشای پیش‌متن و بازنمایی آن، «جام جهان‌نمای جمشید» را با توجه به بازتاب مفاهیم عرفانی و تربیتی به کار برده و سپس به یاری آرایۀ تشبیه از مخاطبان خواسته‌است، تا برای صفای باطن و درک حقیقت مطلق، دل را همچو جام جم، از کبر و کینه عاری سازند و در دنیایی که اغلب مردمان مست باده غرور و خودخواهی‌اند، قبایح و زشتی‌ها را از دل و دماغ بزدايند. این غزل با پیش‌متن رابطۀ سرمتمی نیز دارد؛ زیرا شاعر در آن به وزن، قافیه، ردیف، قالب و محتوای پیش‌متن به صورت کامل توجه کرده‌است.

«شمع مزار» از دیگر غزل‌های چند صدایی رازق فانی است که در بحر خفیف مسدس مخبون سروده شده‌است. فانی در این منظومه، ضمن توصیف عواطف عاشقانه و بیان

بررسی و تحلیل روابط ترامتنی در اشعار رازق فانی (محمد دانشگر و رضا چهرقانی) ۱۴۹

تضادهایی که در زندگی و احساسات شاعر وجود دارد، به نکوهش خودپرستی، شهرت‌طلبی، غفلت و فزون‌خواهی پرداخته و در این راستا از وزن، قافیه، ردیف، محتوا و قالب دو غزل بیدل دهلوی تأثیر پذیرفته‌است.

سینه‌ام لاله‌زار را ماند دیده ابر بهار را ماند
دلم افسرد از تپیدن‌ها اشک حیرت شکار را ماند
اعتبارات جز فضولی نیست «معتبر خرسوار را ماند»

(فانی، ۱۳۹۵: ۶۱)

غزل فوق با دو غزل بیدل با مطلع‌های «طالع زلف یار را ماند/ وضع من روزگار را ماند» (بیدل دهلوی، ۱۳۸۱: ۵۸۹) و «موج گل بی تو خار را ماند/ صبح شب‌های تار را ماند» (همان: ۶۴۸) رابطه دوگانه ترامتنیت بینامتنی و سرمتنی دارد؛ زیرا فانی ابتدا به شکل، محتوا و سایر عناصر شعری پیش‌متن‌ها توجه کرده و سپس مصراعی از غزل دوم بیدل را برمبنای گونه نقل قول بینامتنیت صریح، تضمین و بازآفرینی کرده‌است.

۷.۳ فانی و مشتاق اصفهان

میرسیدعلی مشتاق اصفهانی از شاعران نامی قرن دوازدهم هجری و از پیشگامان «نهضت بازگشت ادبی» در عصر نادرشاه افشار است (مجیدی‌نیا و احمدی‌دارانی، ۱۳۹۸: ۱۲۹-۱۳۰) که رازق فانی یکی از غزل‌های عاشقانه‌اش به واسطه بازآفرینی‌های هنری در شش بند و سی بیت مخمس کرده و در آن احساسات شوق و انتظار عاشقانه را بازتاب داده‌است.

برو که چشمم، جدا ز رویش، به روی مردم، نمی‌شود و
برو که دور از جمال جانان، دلم ندارد سر تماشا
من و تمنای شمع و شاهد، تو سخن‌های خشک تقوا
مخوان ز دیرم به کعبه زاهد، که برده از کف دل من آنجا
به به ناله مطرب، به عشوه ساقی، به خنده ساغر، به گریه مینا

(فانی، ۱۳۹۵: ۲۲۱)

مخمس «توسن زهد»، از اشعار عاشقانه رازق فانی است که شاعر آن را در پاییز ۱۳۷۴ خورشیدی، در وزن شانزده‌رکنی هزج ابتر، با استقبال و الهام از غزل مشتاق اصفهانی با مطلع «مخوان ز دیرم به کعبه زاهد که برده از کف دل من آن‌جا/ به ناله مطرب به عشوه ساقی به خنده ساغر به گریه مینا» (مشتاق اصفهانی، ۱۳۲۰: ۱) سروده فوق با غزل مشتاق دو گونه رابطه ترامتنی دارد؛ یکی رابطه پیرامتنیت آستانگی و دیگری رابطه بینامتنیت صریح نقل قول. زیرا فانی ابتدا در آستانه شعر، مخمس مزبور را «مخمس بر غزل مشتاق اصفانی» (فانی، ۱۳۹۵: ۲۲۱) عنوان کرده و سپس ابیاتی از غزل مشتاق را در قالب مخمس شش بندی تضمین و بازنویسی کرده‌است.

۸.۳ فانی و یغمای جندقی

ابوالحسن یغمای جندقی از مشهورترین شاعران دوره بازگشت ادبی است (دماوندی و رضایی، ۱۳۹۴: ۱۱۹) که رازق فانی با الهام و تأثیرپذیری از وزن، ردیف، قافیه و محتوای یکی از غزل‌هایش، یک غزل عاشقانه انشا کرده‌است.

غزل «بدنام» از منظومه‌های عاشقانه رازق فانی است که در زمستان ۱۳۷۳ خورشیدی در بحر هزج مثنی سالم سرود، با توجه به غزل عاشقانه‌ای از یغما جندقی شده‌است. فانی در این منظومه از نظر شکل و محتوای به صورت کامل از پیش‌متن تأثیر پذیرفته و در پیرامتن آستانگی به استقبال از یغما اشاره کرده‌است.

سفر از کویت ای دلبر! نمی‌کردم چه می‌کردم؟

هوایت گر برون از سر، نمی‌کردم، چه می‌کردم؟

به تسخیر دلت چون کوشش‌م را بی‌اثر دیدم

شکست خویش را باور نمی‌کردم چه می‌کردم؟

(فانی، ۱۳۹۵: ۲۰۱)

با توجه به ذکر نام یغمای جندقی در آستانه غزل فوق و وجود نشانه‌هایی مبنی بر همسانی متن حاضر با غزل یغمای جندقی با مطلع «بهار از باده در ساغر نمی‌کردم چه می‌کردم؟/ ز ساغر گر دماغی تر نمی‌کردم چه می‌کردم؟» (جندقی، ۱۳۳۹: ۱۷۴)، غزل رازق فانی با پیش‌متن رابطه گونه‌شناسانه طولی - تعلق سرمتنیت و رابطه پیرامتنیت آستانگی دارد و از این لحاظ بین پیش‌متن و بیش‌متن رابطه دوگانه ترامتنی برقرار است.

۹.۳ فانی و شاطر عباس صبوحی

شاطر عباس صبوحی از شاعران خوش قریحهٔ مردی در دورهٔ ناصرالدین شاه قاجار است که با تعارض‌های درونی، موجبات شهرت و محبوبیت وی را میان خاص و عام فراهم کرده‌است (فولادی، ۱۳۹۸: ۷۱). به همین دلیل، شعر صبوحی مورد استقبال برخی از شاعران متقدم و متأخر قرار گرفته و در این میان رازق فانی نیز با الهام و تأثیرپذیری از او، غزل عاشقانه‌ای ایجاد کرده‌است.

شعر «بهانه»، از غزل‌های انتقادی رازق فانی است که در دی‌ماه ۱۳۷۲ خورشیدی در بحر مضارع مثنی‌اخر ب مکفوف مقصور سروده شده‌است. فانی در این منظومه وزن، قافیه، قالب و موتیف‌های شعر شاطر عباس صبوحی را بازتولید کرده و به یاری آن تناقضات در رفتارهای مذهبی و سوء استفاده از دین و مذهب را نقد و نکوهش کرده‌است.

سرها برید و تیغ قضا را بهانه ساخت	خلق خدا بکشت و خدا را بهانه ساخت
شیخ از طریق کعبه ز بتخانه سرکشید	بنگر کجا رسید و کجا را بهانه ساخت

(فانی، ۱۳۹۵: ۱۵۱)

از منظر ترامتنیت، ابیات فوق با پیش‌متن، رابطهٔ سرمتنیت دارد؛ زیرا فانی در آن از نظر قالب، غزل شاطر عباس صبوحی با مطلع «دلبر به من رسید و جفا را بهانه کرد/ افکند سر به زیر، حیا را بهانه کرد» (صبوحی، بی‌تا: ۱۸) را استقبال کرده‌است.

۱۰.۳ فانی و سیداسماعیل بلخی

سیداسماعیل بلخی از پیشگامان شعر پایداری افغانستان است که در اشعار خود حس آزادی‌خواهی را به نمایش گذاشته و به مسائل سیاسی-اجتماعی جامعه و جهان اسلام پرداخته‌است (جعفریان، ۱۳۷۰: ۳۷). رازق فانی که در اوج تهاجم ارتش شوروی، از تجاوز اجانب و تسلط رژیم دست‌نشانده انتقاد کرده، به مضامین پایداری شعر بلخی توجه دارد.

محراب دعا از منظومه‌های پایداری رازق فانی است که در پاییز ۱۳۷۳ خورشیدی در بازتاب عواطف آوارگان و بیان مفاهیم پایداری سروده شده‌است. فانی در این منظومه به غزل پایداری علامه سیداسماعیل بلخی، با مطلع «ما تن به فنا دادیم تا زنده شما باشید/ بر خاک مزار ما، دستی به دعا باشید (بلخی، ۱۳۸۸: ۱۸۶)،

توجه کرده و با الهام از بلخی، شعر «محراب دعا» را در بحر هزج مثنی‌ا مکتوف سروده‌است:

ای چلچله‌ها تا چند، از باغ جدا باشید در رهگذر سیلاب، محکوم فنا باشید
زاغان سیه‌دل را، در سایه گل جانست باید که شما آن‌جا، در شور و نوا باشید

(فانی، ۱۳۹۵: ۱۶۰)

شعر «محراب دعا»، بار مفاهیم سیاسی و ارزش‌های والای انسانی را حمل می‌کند که با تعبیری هنرمندانه در قالب غزل پایداری سروده شده‌است. فانی در این منظومه افزون بر الهام‌پذیری از شکل و محتوای پیش‌متن، در پیرامتنیت آستانگی به استقبال خود از سیداسماعیل بلخی اشاره کرده و با توجه به شکل و محتوای غزل پایداری بلخی غزل مزبور را سروده است. به همین دلیل، غزل فوق با پیش‌متن رابطه دوگانه سرمتنیت و پیرامتنیت آستانگی دارد.

۱۱.۳ فانی و سیمین بهبهانی

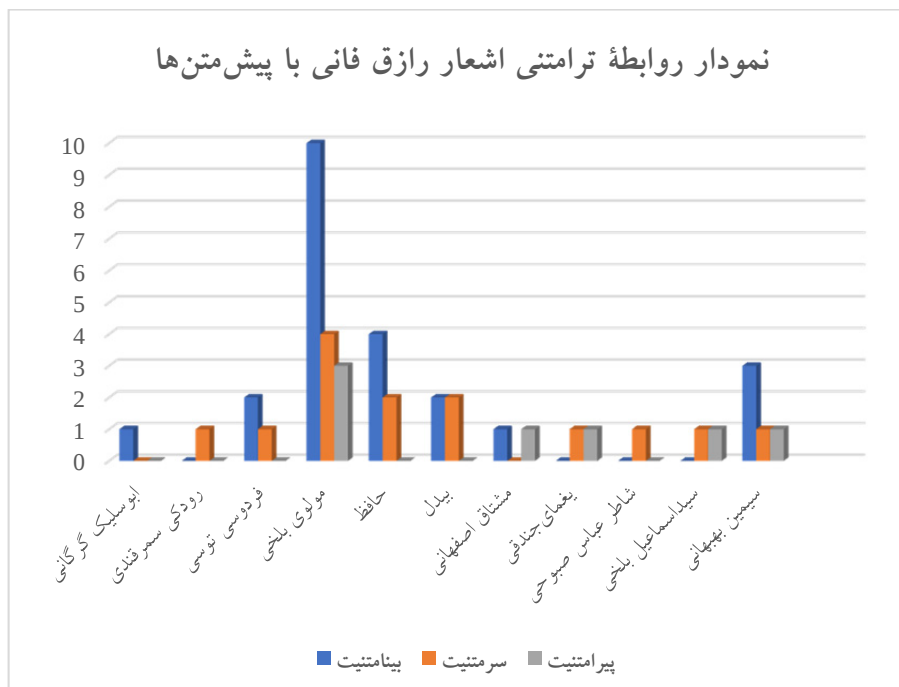
سیمین بهبهانی در حوزه شعر زنان ایران، پس از پروین و فروغ، از شاعران مطرح زن معاصر به شمار می‌آید که عشق را، به عنوان مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عواطف آدمی، توصیف کرده و این عواطف را به عنوان بخشی از تجربه‌های عالی انسانی به تصویر کشیده‌است (شریفیان و پوینده‌پور، ۱۳۸۷: ۱۵۱). به همین دلیل، سیمین در میان شاعران معاصر افغانستان جایگاهی ویژه دارد و برخی از شاعران با توجه به اشعار او اشعار عاشقانه‌ای سروده‌اند. در این میان، رازق فانی از شاعرانی است که به شعر سیمین توجه ویژه دارد و قصیده‌ای را با عنوان «شاهبانوی غزل» (فانی، ۱۳۹۵: ۲۵۶)، به پیش‌واز سفر سیمین بهبهانی به جنوب «کالیفورنیا» در تیرماه ۱۳۷۷ خورشیدی در بحر مقتضب مطوی مقطوع سروده‌است. فانی در این منظومه ضمن توجه به برخی از مضامین و موتیف‌های برخی از غزلیات سیمین، تصاویر، توصیفات و ترکیباتی را با توجه به گونه ارجاع بینامتنیت صریح از شعر سیمین برگرفته‌است.

طبع صاف و سیمینش، دارد از غزل گنجی خامه نگارینش، دارد از هنر کانی
که به شعر خود ریزد، خوشه‌خوشه پروین را که ز خویش بگریزد، با تن درخشانی

پا به پای او رفتن، نیست در توان من پیش او سخن گفتن، نیست کار آسانی
من به گوشه غربت، تک درخت بی برگی او به بیشه شهرت، چشمه سار جوشانی
من چو بته ای غمگین، سر به جیب تنهایی او درخت فروردین، پرشگوفه دامانی

(فانی، ۱۳۹۵: ۲۵۷)

قصیده «با شاهبانوی غزل» از منظومه های وصفی رازق فانی است که شاعر در آن شعر و شخصیت شهبانوی غزل معاصر فارسی دری؛ یعنی سیمین بهبهانی را ستایش کرده و در این راستا از تصاویر، ترکیب ها و برخی از موتیف های و عناصر موسیقایی غزل های «شراب نور»، «آه، عشق ورزیدم» و «یک دامن گل» (بهبهانی، ۱۳۹۷: ۲۹۴، ۸۴۷، ۲۹۶) سیمین سود برده است. شعر فوق با غزل های مذکور سیمین روابط سه گانه ترامتنی دارد. ذکر نام سیمین در آستانه بیش متن و تقدیم آن به شاهبانوی غزل معاصر فارسی، نشانه رابطه پیرامتنیت آستانگی قصیده فوق با شعر و شخصیت سیمین است؛ نقل و ارجاع گروه های «خوشه خوشه پروین»، «با تن درخشانی» و «درخت فروردین و پرشگوفه»، به ابیات: «نیامدی که فلک خوشه خوشه پروین داشت / کنون که دست سحر دانه دانه چید بیا» (همان: ۲۹۴)، «کاش مار می گشتم، پوست وار می هشتم / می گریختم از خویش، با تنی درخشانی» (همان: ۸۴۷) و «چون درخت فروردین، پرشگوفه شد جانم / دامنی ز گل دارم، بر چه کس بیافشانم» (همان: ۲۹۶) به گونه نقل قول و ارجاع بینامتنیت صریح پیوسته است و توجه فانی به شکل و محتوای غزل «آه، عشق ورزیدم» (همان: ۸۴۶) در آفرینش بیش متن، بیانگر ارتباط سرمتنی قصیده فانی با غزل سیمین بهبهانی است.

۴. نتیجه‌گیری

فانی از شاعران برجسته شعر معاصر افغانستان است که در قالب‌های غزل، مثنوی، قصیده، قطعه، رباعی، چهارپاره، مخمس و نیمایی درونمایه‌های عاشقانه، اجتماعی، انتقادی، پایداری، تعلیمی و عرفانی را بازتاب داده‌است. به همین دلیل، یافته‌های پژوهش حاضر با موضوع «بررسی و تحلیل روابط ترامتنی در شعر رازق فانی» به شرح زیر است:

۱. فانی در سرایش ده غزل عاشقانه، تعلیمی، رندانه، عرفانی، انتقادی و پایداری؛ سه مثنوی حماسی و تعلیمی؛ دو قصیده توصیفی؛ یک مخمس عاشقانه و یک غزل مثنوی رندانه به اشعار ابوسلیک گرگانی، رودکی سمرقندی، فردوسی، مولوی، حافظ، بیدل، مشتاق اصفهانی، یغمای جندقی، شاطر عباس صبحی، سیداسماعیل بلخی و سیمین بهبهانی براساس گونه‌های روابط بینامتنیت، پیرامتنیت و سرمتنیت توجه کرده‌است.

۲. او یک غزل عاشقانه را براساس گونه‌های سرمتنیت و نقل قول بینامتنیت صریح با الهام از ابوسلیک گرگانی؛ یک مثنوی تعلیمی را بر مبنای رابطه سرمتنیت با

تأثیرپذیری از مثنوی کلیده دمنه رودکی؛ یک حماسه‌مثنوی مصنوع را با توجه به گونه سرمتیت، ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح و گونه‌های تلمیح و تشبیه بینامتنیت ضمنی با استقبال از فردوسی؛ دو مثنوی تعلیمی و تراژیک، یک قصیده توصیفی و یک غزل چندصدایی را براساس گونه‌های ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح، سرمتیت و گونه پیرامتنیت آستانگی با تأثیرپذیری از مثنوی معنوی و دیوان کبیر مولوی؛ یک غزل مثنوی چندصدایی و سه غزل اجتماعی، چند صدایی و تراژیک را با توجه به غزلیات حافظ بر اساس ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح و گونه ترامتبی سرمتیت؛ دو غزل عرفانی چندمحتوایی را براساس گونه تلمیح بینامتنیت ضمنی، نقل قول بینامتنیت صریح و سرمتیت با توجه به غزلیات بیدل؛ یک مخمس عاشقانه را براساس نقل قول بینامتنیت صریح با توجه به مشتاق اصفهانی؛ یک غزل عاشقانه را با در نظر داشت روابط سرمتیت و پیرامتنیت با تأثیرپذیری از یغمای جندقی؛ یک غزل عاشقانه را براساس گونه سرمتیت با استقبال از شاطرعباس صبحی؛ و یک غزل پایداری را بر مبنای رابطه‌های سرمتیت و پیرامتنیت آستانگی با استقبال از سید اسماعیل بلخی سروده‌است.

۳. در این میان فانی بیش از همه به مولوی و حافظ توجه کرده و به صورت نظام‌مند، براساس گونه‌های ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح، انواع سرمتیت و پیرامتنیت آستانگی، از این دو شاعر تأثیر پذیرفته، به ترتیب سه مثنوی تعلیمی، تراژیک و چندصدایی؛ یک قصیده توصیفی و یک غزل چندصدایی را براساس گونه‌های ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح، و گونه‌های پیرامتنیت و سرمتیت با تأثیرپذیری از مولوی، و یک غزل مثنوی اجتماعی، دو غزل اجتماعی و چندصدایی و یک مثنوی چندصدایی را با توجه به انواع روابط ارجاع و نقل قول بینامتنیت صریح، و رابطه سرمتیت از حافظ سروده است.

کتاب‌نامه

- آذر، اسماعیل. (۱۳۹۵). تحلیلی بر نظریه‌های بینامتنیت ژنتی. فصلنامه پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی. ۷ (۱۳)، صص ۱۱-۳۱.
- اجیه، تقی و قادری، فاطمه. (۱۴۰۰). کارکرد بلاغی و ساختاری آیه ۱۷ سوره انفال در شرح التعرف و مرصاد العباد با رویکرد بینامتنیت. فصلنامه پژوهشی فنون ادبی دانشگاه اصفهان. ۱۳ (۱)، صص ۵۹-۷۶.

- استعلامی، محمد. (۱۳۸۲). درس حافظ: نقد و شرح غزل‌های حافظ. جلد اول، تهران: سخن.
- بلخی، سیداسماعیل. (۱۳۸۸). دیوان علامه بلخی. کابل: امید.
- بلخی، جلال‌الدین محمد. (۱۳۸۷). مثنوی معنوی. تصحیح بدیع‌الزمان فروزانفر، تهران: عقیل.
- بهبهانی، سیمین. (۱۳۹۷). مجموعه اشعار. چاپ دهم، تهران: نگاه.
- بیدل‌دهلوی، عبدالقادر. (۱۳۸۱). کلیات دیوان مولانا بیدل دهلوی. با تصحیح خال‌محمد خسته و خلیل‌الله خلیلی، با اهتمام حسین آهی، چاپ چهارم، تهران: فروغی.
- جعفریان، محمدحسین. (۱۳۷۰). «از فراز هندوکش». نشریه کیهان فرهنگی، ۸(۸)، صص ۳۶-۳۹.
- حنیفی، میثم و سیرت، رحمت‌الله. (۱۴۰۱). «سبک‌شناسی اشعار رازق فانی». نشریه علمی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار/ادب)، ۱۵(۷۲)، صص ۱۶۷-۱۸۶.
- دانشگر، محمد؛ قاسم‌زاده، سیدعلی و چهرقانی، رضا. (۱۴۰۱). «بازخوانی نقش و کارکرد فراخوانی شخصیت‌های اسطوره‌ای در شعر پایداری افغانستان (مطالعه موردی اشعار واصف باختری بر اساس نظریه ژرار ژنت)». دوفصلنامه علمی-پژوهشی ادبیات پایداری/دانشگاه شهید باهنر، ۱۴(۲۶)، صص ۱۲۷-۱۵۲.
- دماوندی، مجتبی و منصوره رضایی. (۱۳۹۴). «بررسی ساختار و بلاغت نوحه‌های عاشورایی یغما جندقی». فصلنامه علمی-پژوهشی شیعه‌شناسی، ۱۳(۵۱)، صص ۱۱۹-۱۳۵.
- ذوالقدر، محبوبه؛ چهرقانی، رضا و قاسم‌زاده، سیدعلی. (۱۳۹۸). «تحلیل بینامتنی تلمیحات در شعر محمدکاظم کاظمی». فصلنامه علمی کاوش‌نامه، ۲۰(۴۱)، صص ۱۹۵-۲۱۹.
- رستگار، علی شیر. (۱۳۹۷). طلایه‌داران تجدد شعر دری در افغانستان. کابل: اکادمی علوم افغانستان.
- رودکی سمرقندی، ابوعبدالله جعفر. (۱۳۹۴). کلیات اشعار رودکی سمرقندی. به کوشش صدری سعدیوف و عثمان کریموف، کابل: قرطبه.
- سلامت‌باویل، لطیفه. (۱۳۹۷). «بینامتنیت آیات و احادیث در غزلیات شمس». دوفصلنامه پژوهش دینی، ۱۷(۳۶)، صص ۳۳-۶۱.
- شریعتی سحر، حفیظ. (۱۳۹۰). نگاهی به مجموعه اشعار حضرت رازق فانی اثر رازق فانی. چاپ دوم، کابل: امیری.
- شریفیان، مهدی و پوینده‌پور، اعظم. (۱۳۸۷). «ذهن و زبان سیمین بهبهانی». مجله پیک نور، ۸(۲)، صص ۱۵۱-۱۶۳.
- شهیر، سیدهاشم، چهرقانی، رضا. (۱۴۰۰). «بررسی سنت ادبی استقبال در دیوان واصل کابی». فنون ادبی، ۱۳(۳) (پیاپی ۳۵)، صص ۱۰۵-۱۲۴.
- صباغی، علی. (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی محورهای سه‌گانه بینامتنیت ژنت و بخش‌هایی از نظریه بلاغت اسلامی. نشریه پژوهش‌های ادبی دانشگاه تربیت مدرس، ۸(۳۸)، صص ۵۹-۷۱.

بررسی و تحلیل روابط ترامتنی در اشعار رازق فانی (محمد دانشگر و رضا چهرقانی) ۱۵۷

صبحی، شاطرعباس. (بی تا). *دیوان غزلیات شاطرعباس صبوحي*. تهران: کتاب فروشی محمدحسن علمی.

فانی، رازق. (۱۳۹۵). *مجموعه اشعار رازق فانی*. به کوشش حفیظ شریعتی سحر، چاپ دوم، کابل: امیری. فردوسی، ابوالقاسم. (۱۴۰۰). *شاهنامه براساس نسخه چاپ مسکو*. چاپ پنجم، تهران: نیک فرجام.

فروزانفر، بدیع الزمان. (۱۳۸۷). *سخن و سخنوران*. تهران: زوار.

فولادی، علیرضا. (۱۳۹۸). «زندگی و شخصیت شاطر عباس صبوحي». *فصلنامه علمی کاوش نامه*، ۲۰(۴۰)، صص ۷۱-۹۵.

قویم، عبدالقیوم. (۱۳۸۷). *مروری بر ادبیات معاصر دری*. چاپ دوم، کابل: سعید.

لازار، ژیلبر. (۱۳۶۱). *اشعار پراننده قدیم ترین شعرای فارسی زبان؛ از حنظله بادغیسی تا دقیقی (به غیر رودکی)*. تهران: انجمن ایران شناسی فرانسه در تهران.

مجیدی نیا، محجوبه و احمدی دارانی، علی اکبر. (۱۳۹۸). «تحلیل و نقد تصحیح دیوان مشتاق اصفهانی». *مجله علمی شعرپژوهی (بوستان ادب) دانشگاه شیراز*، ۱۱(۳) پیاپی ۴۱، صص ۱۲۹-۱۴۸.

مشتاق اصفهانی، میر سیدعلی. (۱۳۲۰). *دیوان غزلیات و قصاید و رباعیات مشتاق*. به کوشش حسین مکی، تهران: کتاب فروشی مروج.

مولوی، مولانا جلال الدین محمد. (۱۳۷۸). *کلیات شمس یا دیوان کبیر*. تصحیح بدیع الزمان فروزانفر، چاپ چهارم، جلد چهارم، تهران: امیر کبیر.

نامور مطلق، بهمن. (۱۳۹۵). *بینامتنیت: از ساختارگرایی تا پسامدرنیسم*. تهران: سخن.

نامور مطلق، بهمن. (۱۳۸۶). «ترامتنیت مطالعه روابط یک متن با دیگر متن ها». *پژوهشگاه علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی*، (۵۶)، صص ۸۳-۹۸.

نامور مطلق، بهمن. (۱۳۹۴). *درآمدی بر بینامتنیت: نظریه ها و کاربردها*. چاپ دوم، تهران: سخن.

هادی، نبی. (۱۳۷۶). *عبدالقادر بیدل*. تهران: قطره.

یغمای جندقی، ابوالحسن. (۱۳۳۹). *کلیات یغمای جندقی*. تهران: بی نا